УДК 81’255: 811.111

О. В. Пєліна

ПОНЯТТЯ “РЕАЛІЯ” В ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОМУ АНАЛІЗІ (на матеріалі перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою)

Адекватне сприйняття і передача українських реалій англійською мовою є значимим чинником діяльності перекладача. У статті розглядаються найбільш вживані і традиційні способи перекладу ідеонімів і прагматонімів з української мови на англійську. Зроблено аналіз варіативності та частотності використання різних способів перекладу: комбінація транслітерації/транскрипції з перекладом апелятивів і поясненням або етимологічним еквівалентом, що фіксується у дужках, дослівний переклад, етимологічний еквівалент/семантична аналогія тощо.

Ключові слова: *реалія, ідеонім, прагматонім, апелятив, транслітерація, транскрипція, етимологічний еквівалент, семантична аналогія.*

Адекватное восприятие и передача украинских реалий на английский язык является значимым фактором деятельности переводчика. В статье рассматриваются наиболее употребляемые и традиционные способы перевода идеонимов и прагматонимов с украинского языка на английский. Сделан анализ вариативности и частотности использования различных способов перевода: комбинация транслитерации/транскрипции с переводом апеллятивов и объяснением или этимологическим эквивалентом, приведенном в скобках, дословный перевод, этимологический эквивалент/семантическая аналогия и т. п.

Ключевые слова: *реалия, идеоним, прагматоним, апеллятив, транслитерация, транскрипция, этимологический эквивалент, семантическая аналогия.*

This article deals with the traditional ways of translating realia from Ukrainian into English. An adequate perception and translation of Ukrainian ideonyms and pragmatonyms is an important factor of a translator’s work. The analysis of using the combination of transliteration/transcription and appellatives translation with explanation or etymological equivalent, literal translation and etymological equivalent/semantic similarity is performed.

Key words: *reality, ideonym, pragmatonym, appellative, transliteration, transcription, etymological equivalent, semantic similarity.*

© Пєліна О. В., 2013

Розглядаючи сучасне перекладознавство як лінгвістичний процес, так і міжгалузеву науку, що повинна вбачати ті явища, які мають місце в культурології та соціолінгвістиці, можна зробити висновок, що питання перекладу є не лише формальними засадами сутності адекватного перекладу, але й базою для дослідження міжетнічних культурномовних контактів, зіткнення різних культур і форм існування мови. Під час контакту двох культур на мовленнєвому рівні відбувається процес взаємообміну в усіх аспектах людської діяльності. Людина збагачується, отримуючи інформацію щодо тих чи інших фактів з життя іноземних країн або народів.

Всі значущі особливості життя будь-якого народу і його країни (географічне положення, історичний розвиток, соціальний устрій, тенденції суспільної думки, науки, мистецтва) знаходять відображення в мові. Мова є носієм національно-культурного коду того чи іншого народу. Одним із шарів, відображаючих національно-культурний код мови, становлять лексичні одиниці, у значенні яких проявляється зв'язок мови і культури. Питання взаємозв'язку культури в найширшому розумінні цього слова й інформації, що зберігається та передається в словах як елементах мови, здавна привертали увагу не лише лінгвістів, але й представників інших наук. В даний час лексичні одиниці з яскраво вираженим національно-культурним компонентом значення досліджуються в багатьох наукових лінгвістичних дисциплінах. Незважаючи на велику кількість наукових робіт, присвячених розгляду культурно-маркованої лексики, в лінгвістиці та суміжних дисциплінах досі немає єдиного терміну, що позначає такі слова. Деякі лінгвісти та перекладознавці для позначення культурно-маркованої лексики використовують термін "реалія" [1, с. 19; 2, с. 433; 3, с. 170].

Актуальність даного дослідження викликана зростанням інтересу до відокремленного вивчення місця реалій під час перекладознавчого аналізу українських текстів країнознавчого та науково-технічного характеру, відтворених англійською мовою, та відсутністю у сучасному перекладознавстві чіткої класифікації методів, засобів та прийомів передачі ономастичних реалій з української мови на іноземну. У вітчизняній галузі вивчення і критичного аналізу теоретичних питань перекладу ономастичних реалій існує незначний досвід. Проблема здійснення перекладу як власних назв взагалі, так і реалій ономастичного характеру, розглядається в працях А. Г. Гудманяна, І. В. Корунця, В. І. Карабана, Д. І. Єрмоловича, С. І. Влахова, С. П. Флоріна та інших перекладознавців. Але у зазначених наукових роботах питання перекладу

власних назв подається у загальному огляді без приділення уваги специфіці перекладу більш вузьких класів ономастики, таких як ідеоніми та прагматоніми [3; 4; 5; 6; 7]. Найширше серед українських перекладачів питання сутності реалій як компонентів національно-культурного контексту і аналіз різноманітних способів відтворення функціональної значущості реалій було розкрито у працях Р. П. Зорівчак [1].

Метою даної роботи є дослідження поняття "реалія" в аспекті перекладознавчого аналізу англомовних перекладів українських ідеонімів і прагматонімів та впорядкування засобів їхнього перекладу з української мови на англійську на сучасному етапі розвитку вітчизняного перекладознавства.

Для досягнення мети дослідження виконані наступні **завдання**:

– визначити поняття "реалія" в ономастичному просторі;

– виокремити засоби перекладу і перекладознавчого аналізу ономастичних реалій;

– проаналізувати особливості перекладу україномовних ономастичних реалій англійською мовою.

Матеріалом дослідження слугували українські науково-технічні та країнознавчі тексти разом з їх англомовними відповідниками загальним обсягом 41347 знаків. Методом суцільної вибірки було обрано 200 українських ідеонімів та прагматонімів у перекладі англійською мовою.

Якщо розглядати мову з точки зору її структури, функціонування та шляхів оволодіння нею, то соціокультурний шар є фоном її реального існування. На думку С. Г. Тер-Мінасової, це не лише деяка культурна інформація, яка передається за допомогою мови. Це невід'ємна властивість мови на усіх її рівнях, мови, яка накопичує, зберігає та історично наслідує в своєму семантичному просторі культурні цінності, виражені її знаками, — "в лексиці, в граматиці, в ідіоматиці, в прислів'ях, приказках, в фольклорі, в художній і науковій літературі, в формах писемного та усного мовлення" [8: 14].

Таким чином, мова — це фактор етнічної інтеграції й водночас основна диференціююча ознака етносу, що є інструментом його самозбереження і відокремлення "своїх" від "чужих" [9: 17]. Не випадково Г. Д. Томахін вважає, що неспівпадаючі компоненти мовних картин світу представників різних культур це національно-марковані мовні одиниці, які несуть соціокультурну специфіку. При цьому він зауважує, що, перш за все, це лексика з національно-культурною семантикою — реалії (унікальні назви предметів духовної і матеріаль-

ної культури) та власні назви [10: 6]. Інтегруючи висловлєнне, можно констатувати, що ці два класи створюють окрему групу ономастичних реалій, носіїв певного національного колориту та особливостей конотацій, які ґрунтуються на культурно-історичному розвитку ономастиконів [11: 46–219].

З точки зору аналізу реалій з позиції Р. П. Зорівчак "реалії — це моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача" [1: 58].

Варто зазначити, що впровадження В. В. Коптіловим терміна "перекладознавчий аналіз" як закономірного розвитку попередніх традицій аналізу тексту, безперечно означало великий поступ цієї науки порівняно з попередніми періодами розвитку. Великою заслугою професора Коптілова стало те, що він почав застосовувати принципи лінгвостилістики до перекладознавчих пошуків, що надалі допомогло впроваджувати глибші дослідження впливу таких вузьких понять, як ономастична реалія, при перекладі. В. В. Коптілов також відзначив, що термін "перекладознавчий аналіз" означає методологію, а не конкретний метод, окресливши перспективи застосування в її межах компонентної, статистичної, лінгвостилістичної, когнітивної та інших методик [12: 50–57].

Розглядаючи українські реалії як назви об'єктів і предметів культури, перекладач звертається до особливостей перекладу ідеонімів (власних назв предметів духовної культури) і прагматонімів (власних назв предметів матеріальної культури) англійською мовою. Вже під час їх первинного аналізу для даного дослідження виявлено відсутність системного підходу та сталого інструментарію засобів і методів перекладу ідеонімів і прагматонімів. Часто це не пов'язано ні з історичною традицією, що склалася, ні з неможливістю адекватної передачі ономастичних одиниць, ні зі стилістикою текста-джерела. Такий підхід базується виключно на особистості та фонових знаннях перекладача, що дає привід для критики.

Вторинний аналіз матеріалу дав змогу класифікувати засоби перекладу ідеонімів і прагматонімів, якими користувався перекладач:

1) транслітерація/транскрипція (напр., *Києво-Печерська лавра — Kyiv-Pechery-Lavra*);

2) транслітерація/транскрипція з поясненням або етимологічним еквівалентом у дужках (напр., *Золоті ворота — Zoloti Vorota (the Golden Gate)*);

3) транслітерація/транскрипція з перекладом апелятивів (напр., *пам'ятник Т. Г. Шевченку — Taras Shevchenko Monument*; *Контрактовий будинок — Kontraktovyy House; пам'ятник Богданові Хмельницькому — Bohdan Khmelnytsky Statue; Святогірський монастир — Sviatohirskyy Convent*);

4) транслітерація/транскрипція з перекладом апелятивів і поясненням або етимологічним еквівалентом у дужках (напр., *мозаїка "Оранта" — "Oranta" (the Virgin Orans) Mosaics*; *собор Св. Юра — St. Yura (St. George) Cathedral*; *фреска "Скоморохи" — Skomorokhs (Medieval Wandering Jokers) Fresco*; *Михайлівський Золотоверхий монастир — Mykhaylivskyy Zolotoverkhyy (Gold-dome) Monastery*; *Василевська церква — Vasylevska (St. Basil) Church*);

5) дослівний переклад (напр., *Троїцька надбрамна церква — (Holy) Trinity Gate Church; церква Спаса — Church of the Saviour; Успенський кафедральний собор — Assumption Cathedral; Єпископський палац — Bishop's Palace*);

6) етимологічний еквівалент/семантична аналогія з перекладом апелятивів (напр., *Андріївська церква — St. Andrew's Church*; *Свято-Миколаївська церква — St. Nicholas Church; церква Св. Варвари — St. Barbara Church*) [13].

Цікаво те, що при перекладі апелятивних одиниць, що входять до складу ідеонімів і прагматонімів, перекладач часто використовує не одні й ті самі лексеми, а обирає їх із певного синонімічного ряду (порівн. *пам'ятник Т. Г. Шевченку — Taras Shevchenko Monument* та *пам'ятник Богданові Хмельницькому — Bohdan Khmelnytsky Statue*), також він передає різницю між жіночим і чоловічим монастирями, що в англійській мові є суттєвою (порівн. *Святогірський монастир — Sviatohirskyy Convent (жіночий монастир)* та *Михайлівський Золотоверхий монастир — Mykhaylivskyy Zolotoverkhyy (Gold-dome) Monastery (чоловічий монастир)*), що свідчить як про певний професіоналізм перекладача, так і про його суб'єктивну оцінку національно-забарвлених лексем при перекладі.

Дослідження демонструє, що найбільш уживаними засобами передачі українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою є комбінація транслітерації/транскрипції з перекладом апелятивів і поясненням або етимологічним еквівалентом у дужках і дослівний переклад (по 27,5 % усіх випадків на кожен засіб). Друге місце займає транслітерація/транскрипція з перекладом апелятивів (23 %), на третьому місці за частотністю використання — етимологічний еквівалент/семантична аналогія з перекладом апелятивів (14 %). Та-

кож в окремих випадках можна було зустріти транслітерацію/транскрипцію у чистому вигляді (4 %) або з поясненням чи етимологічним еквівалентом у дужках (4 %).

Отже, перекладач, займаючись проблемою ономастичних реалій, безумовно повинен володіти як лінгвістичною, так і лінгвокраїнознавчою компетенцією, тобто знаннями про основні особливості соціокультурного розвитку обох країн (носіїв мови-джерела і мови-перекладу), знаннями їх реалій, історії, релігії, політичної ситуації тощо. Перекладознавчий аналіз показав, що соціокультурна компетенція перекладача в аспекті перекладу українських реалій цілковито відповідає принципу так званої "культурної грамотності", яка відповідає за адекватність перекладу та досягнення його базової мети — впровадження міжетнічних культурно-мовних контактів та взаємодії різних культур і форм існування мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози) [Текст] / Р. П. Зорівчак. — Львів : Вид-во при ЛНУ, 1989. – 216 с.
2. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе [Текст] / С. Влахов, С. Флорин. — М. : Международные отношения, 1980. — 350 с.
3. Чередниченко О. І. Про мову і переклад [Текст] / О. І. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. — 248 с.
4. Гудманян А. Г. Відтворення власних назв у перекладі [Текст] : дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.16 / Гудманян Артур Грантович ; Ужгородський держ. ун-т. — Ужгород, 1999. — 446 с.
5. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) [Текст] / І. В. Корунець. — Вінниця : Нова Книга, 2001. — 448 с.
6. Карабан В. І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову [Text] = Theory and Practice of Translation from Ukrainian into English : посіб.-довід. / В. І. Карабан, Дж. Мейс. — Вінниця : Нова Книга, 2003. — 608 р. — (Dictum Factum. Translation Course).
7. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур [Текст] / Д. И. Ермолович. — М. : Р. Валент, 2001. — 200 с.
8. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. — М. : СЛОВО/SLOVO, 2000. — С. 9–32.
9. Ионин Л. Г. Социология культуры. — М. : "ЛОГОС", 1996. — С. 12–19, 219–225.
10. Томахин Г. Д. Реалии-американизмы. Пособие по страноведению : учеб. пособие. — М. : Высш. шк., 1988. — С. 5–22, 46–219.
11. Томахин Г. Д. США : Лингвострановедческий словарь. — М. : Рус. яз., 1999. – 576 с.
12. Коптілов В. В. Перекладознавство як окрема галузь філології // Мовознавство. — 1971. — № 2. — С. 50–57.
13. Івченко А. С. Україна / Ukraine. — Харків : "Клуб Сімейного Дозвілля", 2010. – 223 с.

Стаття надійшла до редакції 19.02.13